

Микола Стопчак

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: stopchak_mv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2335-2215>

ResearcherID: M-7241-2016 (<http://www.researcherid.com/rid/M-7241-2016>)

**Політика Польщі та Румунії щодо інтернованої Армії УНР (1921–1924):
сучасна вітчизняна історіографія**

Анотація. Метою статті є комплексний аналіз історіографічного доробку сучасних українських істориків щодо політики керівництва Польщі та Румунії стосовно інтернованої у таборах цих країн Армії Української Народної Республіки. **Методологічну основу дослідження** становлять принципи історизму, об'єктивності та системності. При розв'язанні поставлених завдань використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історіографічного аналізу та синтезу розвитку знань, узагальнення, кількісний, історико-порівняльний, хронологічний, ретроспективний та ін. **Наукова новизна** роботи полягає у комплексному аналізі стану вивчення в сучасній вітчизняній історіографії політики керівництва Польщі та Румунії протягом 1921–1924 рр. щодо інтернованої Армії УНР, з'ясовано концептуальні підходи та прийоми, що використовувались сучасними вітчизняними фахівцями з метою наукової реконструкції цієї політики. **Висновки.** Аналіз історіографічного доробку сучасних українських істориків засвідчує, що ними здійснено значний поступ у вивченні досліджуваної теми. Отримавши доступ до раніше закритих архівних матеріалів, як вітчизняних, так і зарубіжних, налагодивши співпрацю із закордонними фахівцями-істориками, науковці незалежної України відкинули ненаукові, ідеологічно заангажовані підходи та висновки радянської історіографії щодо політики польського та румунського керівництва стосовно інтернованої Армії УНР. Були усунуті недоліки української зарубіжної історіографії з цієї проблеми, які полягали у наявності низки неточностей, слабкій джерельній базі, що призводило до викривлення історичних реалій. Вітчизняні історики чітко показали, що здійснювана урядами Польщі та Румунії політика щодо інтернованої у таборах цих країн Армії УНР була спрямована на забезпечення власних національних інтересів. Вона відозмінювалась залежно від стану взаємовідносин із своїм агресивним північним сусідом – більшовицькою Росією. Значний вплив на спрямованість цієї політики справляла позиція держав Антант – переможниці у Першій світовій війні, які вбачали в Армії УНР силу, здатну протидіяти експансіоністським устремлінням більшовицької Росії. Водночас попри значне просування у дослідженні цієї теми, особливо у 1990-ті роки – на початку XXI ст., в останнє двадцятиріччя вітчизняні історики певною мірою послабили увагу до її вивчення. Низка аспектів залишається малодослідженою і потребує подальшого наукового аналізу.

Ключові слова: уряди Польщі та Румунії, сучасна вітчизняна історіографія, історіографічний процес, інтернована Армія УНР, українська військова еміграція.

Постановка проблеми. Головна мета та основні напрямки зовнішньої політики України – це забезпечення сприятливих умов для удосконалення та демократизації суспільства, просування його шляхом соціального прогресу. Але реалізація цього завдання на сьогодні відбувається в умовах складних не лише внутрішніх, а й зовнішньополітичних викликів, які постають перед Україною. Це військова агресія Росії на Донбасі, що вже забрала більш як 14 тис. людських життів, незаконна анексія Російською Федерацією Криму, недостатня міжнародна підтримка зовнішньополітичних зусиль нашої держави на шляху до євроатлантичних структур, як запоруки збереження її суверенітету і незалежності тощо. Між тим, уважний аналіз вищеназаних зовнішньополітичних проблем сучасної України свідчить, що багато з них значною мірою ідентичні проблемам, які після поразки Визвольних змагань 1917–1921 рр. постали перед очільниками УНР в еміграції. Тоді, як і сьогодні, точилась гостра боротьба між різними силами українського політикуму щодо її зовнішньополітичних пріоритетів – шляхів відновлення суб'єктності України в міжнародних відносинах, пошуків союзників з метою відстояти цілісність і незалежність України, особливо в умовах, коли в руках Державного центру УНР на чолі з С. Петлюрою була важлива збройна потуга – інтернована переважно в таборах Польщі та Румунії багатотисячна боєздатна Армія УНР. Все це зумовлює необхідність для

сучасних керманічів України врахувати досвід реалізації зовнішньої політики українськими урядами еміграційного періоду, уроки, що з нього випливають. Найсуттєвіший з них полягає в тому, що зовнішня політика має бути послідовною, виходити з реального аналізу сучасних міжнародних відносин, а керівництво держави повинно надзвичайно виважено підходити до визначення її змісту та шляхів здійснення, пам'ятати, що кожна держава в процесі зовнішньополітичної діяльності прагне передусім реалізувати власні національні інтереси. Саме останній момент значною мірою визначив долю боротьби українців за свою незалежність. Адже держави-переможці у Першій світовій війні, облаштуваючи повоєнний світ, не бачили у ньому незалежної Української держави, а залежні від них невеликі країни – Польща та Румунія, за образним виразом М. Держалюка, вдавшись спільно з Росією і Чехією, до «поневолення і четвертування українських земель» [Держалюк, 1998 : 236], зрештою відмовились від підтримки інтернованих українських вояків, повністю розформували табори для інтернованих у 1923–1924 рр.

Варто зазначити, що за майже тридцятирічний період існування незалежної України вітчизняні історики створили чимало наукових праць – від статей до солідних монографій та дисертацій, у яких висвітлюється загалом місце українського питання в зовнішньополітичних доктринах Польщі та Румунії в міжвоєнний період, та зокрема, такий важливий аспект проблеми, як еволюція політики цих держав щодо інтернованої протягом 1921–1924 рр. Армії УНР. Проте їх аналіз засвідчує, що попри значний прогрес у дослідженні зазначеної теми, відхід від ідеологічних схем радянської історіографії, вітчизняні історики ще не повною мірою позбулись її впливу. На цей факт неодноразово звертали увагу провідні вітчизняні фахівці у галузі історіографії. «Рецидиви деяких оціночних стереотипів, збанкрутілих міфологем і упереджених підходів все ще мають місце і сьогодні», – зазначає, зокрема, Я. Калакура у статті «Зарубіжний світ як предмет дослідження новітньої української історіографії» [Калакура, 2012 : 133]. Подібні рецидиви радянських трактовок у висвітленні політики Польщі та Румунії щодо інтернованої Армії УНР призводять до перекручення її реальної картини, а отже, до викривлення історичної істини.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Слід наголосити, що у сучасній вітчизняній історичній науці немає праць, які б комплексно аналізували сучасну вітчизняну історіографію із зазначеної проблеми. Окремі автори, серед яких М. Павленко, які прагнули наприкінці 90-х рр. ХХ ст. підвести певні підсумки досліджень цієї проблеми вітчизняними дослідниками, звертали увагу на її слабку розробку, фрагментарність, брак детального аналізу «умов таборового життя та ставлення влади різних країн щодо української еміграції» [Павленко, 1999 : 15, 23]. Про внесок самого М. Павленка у відтворення політики урядів країн осідку до інтернованої Армії УНР інший вітчизняний фахівець – І. Срібняк – згадав досить коротко, але зауважив, що монографія автора стала одним з найгрунтовніших досліджень проблеми перебування військовополонених та інтернованих українців у таборах Польщі, Чехословаччини і Румунії [Срібняк, 2000 : 27].

Посилення з кінця 90-х рр. ХХ ст. в українській вітчизняній історіографії тенденції до спеціалізації при вивченні історії міжвоєнної військової еміграції, виділення певних її аспектів як окремих предметів дослідження, зумовило потребу в подальшому історіографічному осмисленні наукових здобутків вітчизняних фахівців. Одним з перших до такого аналізу вдався вітчизняний історик С. Віднянський. Автор, зазначивши певні здобутки вітчизняних і зарубіжних фахівців у вивченні цієї проблеми, наголосив на необхідності продовжити її дослідження, особливо міжвоєнної військової української еміграції й біженців з Наддніпрянської України, ставлення до них польських властей, впливу їх діяльності на розвиток українсько-польських стосунків як міждержавних, так і культурних [Віднянський, 2003 : 53].

Заклик автора почуто. Певні аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення у низці праць вітчизняних дослідників. Але сучасні історики протягом двох десятиріч ХХІ ст. так і не вдалися до аналізу сучасної вітчизняної історіографії політики польського та румунського керівництва щодо інтернованої армії УНР. Свідченням цього є поодинокі публікації, які мали на меті узагальнити стан розробки вітчизняними фахівцями таборового періоду Армії УНР. Одна з них – стаття Я. Дмитрієвої «Проблема інтернованих вояків УНР: стан наукової розробки теми в сучасній українській історіографії». У ній піддано аналізу роботи В. Верстюка, О. Фуртеса, В. Власенка і О. Сапсая, М. Мандрика, П. Натикача й І. Ковальчука, Л. Скорич, В. Футали та ін., що вийшли друком у період з 2000 до 2015 рр. Але у статті авторка жодним словом не обмовилась про стан вивчення політики керманічів Польщі та Румунії щодо інтернованих українських вояків. І це не випадково, оскільки нею були проігноровані праці В. Матвієнка та В. Головаченка, М. Гетьманчука, Д. Табачника, В. Піскун, В. Солдатенка, В. Кройтора, ін. авторів, у яких ця проблема якраз і висвітлювалась [Дмитрієва, 2015].

Не змінилася ситуація, на наш погляд, і на сьогодні. Як приклад, публікація Я. Таравської, що вийшла друком у 2019 р. Її аналіз засвідчив відсутність будь-яких новацій у історіографічному осмисленні проблем перебування інтернованої Армії УНР у таборах країн Центральної Європи. Поданий у історіографічному огляді Я. Таравської матеріал, висновки є

нічим іншим, як довільним викладом ідей, сформульованих у працях І. Срібняка, М. Павленка, деяких інших авторів ще на межі ХІХ–ХХ ст. Єдиний епізод, який стосується досліджуваної у нашій статті теми – також запозичений з праці І. Срібняка [Таравська, 2019 : 231]. Йдеться про статтю Т. Рендюка «Українська військова та політична еміграція в Румунії у міжвоєнний період: невідомі сторінки історії діаспори» (2011 р.), яку І. Срібняк за браком джерельної бази закликав використовувати у науковому обігу з обережністю [Срібняк, 2017b : 124–125]. Хоча Я. Таравська на цю працю і посилається, виникає закономірне питання щодо загалом доцільності публікації такої малоінформативної статті. До того ж, варто зазначити, що І. Срібняк протягом 2017–2019 рр., тобто на момент виходу статті Я. Таравської, надрукував більше 30 статей з таборової проблематики, які авторка просто проігнорувала.

Окремо варто зупинитись на статті І. Срібняка «Інтернована армія УНР в Польщі (1921–1924 рр.): «блиск і злидні» історіографічного доробку польських та українських дослідників за останню чверть століття», надруковану у 2019 р. Вона є останньою в переліку історіографічних праць вітчизняних фахівців, присвячених таборовій проблематиці. У статті здійснено фронтальний аналіз історіографічного доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблеми перебування інтернованої Армії УНР у таборах Польщі. Через широкий предмет дослідження автор не проаналізував стан дослідження політики країн осідку до інтернованих українських вояків, згадавши лише доробок М. Павленка [Срібняк, 2019c : 202]. Але представлена праця І. Срібняка важлива з інших позицій. З огляду на слабкий стан історіографічного осмислення сучасними вітчизняними дослідниками історії міжвоєнної вітської еміграції, вона є прикладом високопрофесійного, об'єктивного аналізу наукової проблеми вченим-історіографом. Дослідник не лише віддає належне тим фахівцям, які чимало зробили в плані дослідження еміграційного періоду Збройних сил УНР, а й виявляє негативні тенденції сучасної вітчизняної історіографії з цієї проблеми. Однією з них є поява низки публікацій, що «не містять якоїсь змістовної компоненти, являючи собою переспів за мотивами тієї тематики, яку їх автори ніколи не досліджували і про яку не мали жодного уявлення [Срібняк, 2019c : 207]. Варто також зазначити, що у надрукованих протягом 2015–2019 рр. статтях І. Срібняка є певний матеріал, який стосується досліджуваної у статті проблеми. Вони будуть проаналізовані під час викладу основного матеріалу.

Недостатнє вивчення теми в сучасній вітчизняній історіографії й зумовило її вибір, як об'єкту наукового аналізу.

Мета статті. Автор поставив за мету з урахуванням оприлюднених розвідок комплексно проаналізувати науковий доробок сучасних вітчизняних істориків щодо політики Польщі та Румунії по відношенню до інтернованої у польських та румунських таборах Армії УНР і на цій основі виокремити провідні тенденції нарощування знань з проблеми, виявити прогалини в її вивченні та окреслити перспективні напрями подальшого її дослідження.

Виклад основного матеріалу. Доступ до раніше заборонених архівних матеріалів та праць зарубіжних істориків, позбавлення від опіки компартійних органів створили для істориків незалежної України широкі можливості об'єктивно аналізувати історичну минувшину, зокрема і окреслену проблему.

Одним з перших серед вітчизняних дослідників торкнувся проблеми еволюції політики Польщі та Румунії щодо українських інтернованих В. Трощинський. У монографії «Міжвоєнна українська еміграція в Європі» автор, спираючись на якісно нову джерельну базу, виділив обставини, які зумовлювали поведінку польського і румунського керівництва щодо Армії УНР протягом всього періоду її інтернування. Зокрема, Польща, на думку автора, навіть після підписання прелімінарного миру з радянською Росією у жовтні 1920 р. не почувалася у безпеці. Польське керівництво не виключало можливості відновлення воєнних дій на польсько-радянському фронті. Тому, зазначає В. Трощинський, «Польща не скидала з розрахунку «союзне» українське військо, яке перебувало на її території» [Трощинський, 1994 : 64]. У подібній ситуації знаходилася й Румунія, для якої варіант збройного протиборства з більшовицькою Росією був цілком реальним. «Румунсько-радянські відносини не були до кінця нормалізовані» [Трощинський, 1994 : 66], – зазначає автор, тому українське військо, розміщене в таборах для інтернованих, розглядалося румунськими очільниками, як додатковий аргумент у такому протистоянні. Вищезазвані фактори зумовили прихильне ставлення влади обох держав до українського війська на початковій стадії його інтернування. Ситуація змінилась після укладання 18 березня 1921 р. у Ризі остаточного миру між Польщею, з одного боку, й радянськими Росією та Україною з іншого. Нормалізація стосунків між сторонами, підкреслює В. Трощинський, «автоматично вела до радикальної зміни польської позиції щодо державного центру УНР. Останній вже не міг претендувати на толерування його Польщею як «союзного» і державного й провадити на її території легальну діяльність» [Трощинський, 1994 : 65], зокрема і військову. Як результат, більшість членів уряду УНР в екзилі у Польщі опинились на становищі «небажаних емігрантів», а військові формування в обох центрах їх осідку – Польщі та Румунії –

об'єктом тиску з метою їх повернення додому. Безпосередньо політику польського керівництва щодо збройної боротьби інтернованого українського війська за відновлення незалежності УНР аналізують Б. Гудь спільно з В. Голубком у праці «Нелегка дорога до порозуміння». Вона написана з широким використанням нових документів із польських архівів, а також маловідомих в Україні мемуарів та наукових праць. Автори характеризують польську політику щодо інтернованих як «непослідовну і неоднозначну», оскільки «у частини польських політиків існували небезпідставні підозри, що в разі утвердження самостійної Української держави рано чи пізно буде порушено питання про повернення етнічних українських земель» [Гудь, Голубко, 1997 : 41].

Серед праць 90-х рр. ХХ ст. варто звернути увагу на публікацію Р. Симоненка «Вічно живі гілки України: Північна Буковина й Північна Бессарабія», написану у полемічному ключі. У ній дослідник виступив із спростуванням концепції румунських істориків щодо історичного права Румунії на ці землі. Важливість публікації полягала у тому, що на початку 20-х рр. ХХ ст. зазначена проблема відіграла важливу роль у міждержавних стосунках Румунії з радянськими Росією та Україною та опосередковано впливала на становище інтернованих українських вояків. Автор, детально аналізуючи усю палітру переговорного процесу між румунською та радянською сторонами у 20-х рр. ХХ ст., зауважує, що ці переговори аж ніяк не означали визнання румунських територіальних загарбань, зокрема відторгнення Бессарабії [Симоненко, 1992 : 71].

Р. Симоненко безпосередньо не аналізує політику Румунії щодо інтернованої на її території Армії УНР. Однак з праці органічно випливає висновок про те, що військова допомога Румунії, спрямована на збереження і переоснащення інтернованого українського війська з метою продовження боротьби за незалежність України, була дуже важливою для Уряду УНР в екзилі. Тому він був змушений закрити очі на анексію румунами частини української території.

Певні аспекти досліджуваної теми розглянув у монографії «Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр.» М. Держалюк. Зокрема, дослідник, проаналізувавши міжнародні умови, які почали складатись у світі після завершення Першої світової війни, наголосив на тому, що вони відіграли фатальну роль щодо української державності: «Проголошеній 22 січня 1919 р. незалежній Україні у новому світовому порядку місця ніхто не думав давати. Міжнародні відносини після війни були направлені на те, щоб забезпечити панування країн Антанти проти Німеччини і надійно протистояти зближенню з нею більшовицької Росії». Тому країни Антанти, зазначає далі автор, не бажали визнавати державності української нації, «щоб не підірвати інтереси свої чи свої союзників і Східній Європі і не вийти на конфронтацію з Росією» [Держалюк, 1998 : 5]. Такими союзниками виступили насамперед Польща і Румунія. Саме з огляду на їх національно-політичні інтереси і прагнення і формувалась політика Антанти щодо української державності. А вони полягали у прагненні відродити свої країни за рахунок загарбання земель інших етносів, у чому Антанта їм всіляко допомагала. «Формування великих Румунії та Польщі перетворювало їх у надійних союзників Антанти» [Держалюк, 1998 : 220], – підкреслює автор, а сама Антанта «зміцнювала своє становище у Східній Європі» [Держалюк, 1998 : 217]. Підсумовуючи взаємини України з державами Антанти, а також з Росією, Польщею та Румунією, дослідник зазначає, що вони були позначені переважно негативними тенденціями. Після підписання Ризького договору протягом 1921–1923 рр. «Росія і Антанта знайшли шляхи до взаємного примирення в українському питанні. Росія згорнула масову діяльність своїх комуністичних спецслужб у Європі, а Польща, Румунія, Югославія, інші країни Антанти офіційно припиняли надання матеріальної допомоги УНР та ЗУНР, підтримки українським політичним емігрантам, збройним силам, урядовим колам та їхнім представництвам» [Держалюк, 1998 : 217].

Серед вітчизняних істориків 90-х рр. ХХ ст. найбільший внесок у дослідження еволюції політики урядів Польщі та Румунії щодо інтернованої Армії УНР зробив М. Павленко, свідченням чого є низка його статей, монографія та докторська дисертація, написані із залученням значного фактологічного матеріалу. У своїх працях автор насамперед зазначає, що на політичний курс керівництва обох країн щодо інтернованих впливали як внутрішні, так і зовнішні чинники. Аналізуючи, зокрема, політику урядових кіл Польщі у цьому напрямі, М. Павленко стверджує, що вона протягом 1921–1924 рр. зазнала суттєвих змін. На початку інтернування польський уряд цілком влаштував його повний контроль над інтернованими вояками Армії УНР, які в разі потреби можна було використати для боротьби проти більшовиків [Павленко, 1999 : 139]. Аналізуючи віднайдені у польських архівах документи, автор дійшов висновку, що кардинальні зміни у ставленні польського керівництва до інтернованої Армії УНР сталися після укладання ним з більшовиками Ризького договору у березні 1921 р. Адже для Польщі зникла загроза нової війни з Радянською Росією, а отже, і необхідність використання українських вояків для протиборства з нею [Павленко, 1999 : 308].

У праці М. Павленка виділена ще одна причина, яка зумовлювала значне зниження інтересу польської влади до інтернованого українського війська, а саме: Польща переживала

серйозні економічні труднощі, і це не давало їй можливості на належному рівні утримувати табори для інтернованих. Сподівання на відновлення влади УНР в Україні і відповідно повернення її урядом всіх витрат на інтерноване українське військо остаточно зникли після утвердження там більшовицької влади. Виходячи з вищевикладених міркувань, М. Павленко робить чіткий висновок: після підписання Ризької угоди «подальше перебування української військової еміграції на теренах Польщі ставало для неї недоцільним з політичної точки зору та фінансово і матеріально обтяжливим з економічної» [Павленко, 1999 : 141], що й поклало початок процесу ліквідації таборів для інтернованих.

Що стосується еволюції політики румунського керівництва щодо української військової еміграції на своїй території, то у працях М. Павленка переконливо доводиться, що румунська сторона у цьому питанні аж ніяк не опікувалась національними інтересами українців, а дбала про власні. Українські військові формування на її території можна було використати у можливому протистоянні з більшовиками, особливо у 1921 р., коли постійні прикордонні сутички могли перерости у збройний міждержавний конфлікт [Павленко, 1999 : 301]. Водночас автор зазначає, що Румунія не могла не враховувати тодішніх реалій, зокрема того, що радянська Росія являла собою досить велику військову силу і тому намагалась не афішувати відкрито свій антибільшовизм. Пам'ятали очільники Румунії й інше, а саме, що Армія УНР, чії збройні формування перебували на її території, негативно сприймали окупацію румунами Північної Бессарабії та Північної Буковини. Це породжувало у керівництва Румунської держави певну недовіру до цих формувань, побоювання того, що вони можуть спричинити нестабільність всередині країни [Павленко, 1999 : 301].

Наявність вищеназваних чинників, констатує М. Павленко, «вимагали від румунських урядових кіл досить гнучкої і продуманої політики у ставленні до військової еміграції» [Павленко, 1999 : 302], і вона прагнула її демонструвати.

У працях М. Павленка звертається увага й на той факт, що політика Польщі та Румунії щодо інтернованої Армії УНР визначалась не лише їх зовнішньополітичними пріоритетами. Значний вплив на їх спрямованість справляла позиція держав Антанти – переможниці у Першій світовій війні. Спочатку вони протегували антибільшовицьким силам, вбачаючи в них засіб стримування експансіоністських устремлінь більшовицької Росії [Павленко, 1999 : 301]. Але після рішень Паризької мирної конференції та Ради послів держав Антанти, за якими більша частина українських земель опинилася у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії, а також замирення з більшовицькою Росією, унаслідок чого до складу СРСР увійшла Радянська Україна, інтерес західних країн до української військової еміграції різко низився. «Певна зацікавленість урядових кіл західних держав українськими вояками змінилася байдужістю, – констатує на завершенні дослідник, – в країнах перебування вони все більше ставали нікому не потрібними. За таких умов основна маса української військової еміграції обрала кращим виходом надбання цивільного статусу» [Павленко, 1999 : 302].

У перше двадцятиріччя ХХІ ст. увага вітчизняних істориків до вивчення питання про еволюцію політики Польщі та Румунії щодо інтернованої Армії УНР децю знизилась. Як правило, зазначене питання розглядалося фрагментарно, як складова частина більш широких проблем, що стосувались взаємовідносин цих країн з більшовицькими Росією та Україною. Зокрема, М. Гетьманчук, аналізуючи хід виконання польською стороною умов Ризького договору 1921 р., що передбачав поряд з іншими пунктами й розпуск таборів для інтернованих, зазначає, що на цей процес впливав той факт, що окрім екзильного уряду УНР існувало ще два українські уряди: УСРР у Харкові та уряд Західної України у Відні. Між ними існували політичні розбіжності, які заважали спільно боротися за возз'єднання українських земель та незалежність. Це змушувало польську сторону маневрувати у взаємовідносинах з більшовицькими Росією та Україною, які у 1922 р. об'єдналися у складі СРСР. Крім того, зазначає М. Гетьманчук, виконання радянською стороною фінансових та майнових умов договору Москва часто ставила в залежність від того, наскільки уряд Польщі швидко припинить на своїй території діяльність екзильного уряду УНР і його збройних формувань. У результаті, констатує автор, розділивши за Ризьким договором українські землі, не тільки Москва, а й Польща «перестали бути зацікавленими у відкритій активізації українського фактору своєї зовнішньої політики... Подальша діяльність уряду УНР набула лише військово-розвідувального характеру, що згодом вилилось у проведення невдалого 2-го Зимового походу восени 1921 р. Табори для інтернованих вояків УНР польський уряд за наполяганням Радянської Росії розпустив, а С. Петлюра змушений був виїхати з Польщі» [Гетьманчук, 2004 : 23].

Про намагання польського керівництва, особливо його цивільної верхівки, позбутися інтернованих українських вояків після Ризького миру йдеться у п'ятому томі «Політичної історії України ХХ століття». Готуючись до ліквідації таборів для інтернованих, поляки поділили емігрантів на дві категорії: тих, хто прибув до 12 жовтня 1920 р. (дати підписання прелімінарного миру з більшовицькою Росією), та тих, хто прибув пізніше. Відповідно для кожної категорії

запроваджено два види документів: «червоні картки азилу й білі картки перебування» [Політична історія України, 2003 : 42–43]. Останні картки були дійсні до 1 березня 1923 р. Оскільки більша частина таборитів підпадала саме під другу категорію, над ними нависла загроза примусового виселення. Лише завдяки активному втручання Українського Центрального Комітету у Варшаві, зазначається у праці, вдалося зупинити цей процес і «змінити сам підхід польських властей до проблеми української політичної еміграції» [Політична історія України, 2003 : 43]. Пізніше до цієї ж теми звернулися В. Виздрик та В. Пехів. У статті «Інтерновані частини Армії УНР у таборах на території Польщі» вони показали, що після ліквідації у 1924 р. військових таборів у Польщі, інтерновані, які отримали статус політемігрантів, прагнули залишитись для проживання на території цієї країни, але польська влада дуже неохоче давала на це дозвіл. Виключення робилось тільки тоді, коли в певних галузях промисловості не вистачало робочих рук [Виздрик, Пехів, 2018 : 96].

Позитивну роль у подальшому вивченні ставлення влади Польщі до інтернованого вояцтва відіграв вихід у світ у 2012 р. збірника документів і матеріалів «Україна – Польща 1920 – 1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УСРСР з Другою Річчю Посполитою», упорядкованого Н. та О. Рубльовими. Звісно, ці документи відображають погляд радянських керівників на взаємини з Польщею, але наведений у них матеріал дає змогу побачити ті аспекти політики польської влади щодо українських таборитів, які надзвичайно дратували більшовицьку владу. Серед них – питання репатріації, перебування на території Польщі еміграційного уряду УНР, функціонування таборів для інтернованих, взаємини спецслужб Польщі з Повстансько-партизанським штабом тощо. Цікавими у цьому плані є, попри мемуарний характер та ідеологічну заангажованість, спогади колишнього секретаря Консульства УСРСР у Варшаві й згодом секретаря Посольства СРСР у Другій Речі Посполитій М. Гнатюка «Перші кроки української радянської дипломатії». У спогадах, зокрема, зазначається, що «репатріація інтернованих на території Польщі солдатів і офіцерів контрреволюційних армій щоразу наштовхувалася на протидію властей» [Україна – Польща 1920–1939 рр., 2012 : 559]. «Сам Петлюра перебував в м. Тарнові разом з своїм «урядом», – виявляє своє невдоволення більшовицький дипломат. – У каліських таборах було інтерновано залишки петлюрівських корпусів, готових у будь-який час виступити проти Радянської України». Висновок М. Гнатюк робить передбачуваний: «Навіть після підписання Ризького мирного договору з РРФСР та УРСР уряд Пилсудського одночасно зберігав вірність угодам, укладеним з контрреволюційними режимами та організаціями проти Країни Рад [Україна – Польща 1920–1939 рр., 2012 : 558].

Цей та низка інших документів свідчать про те, що керівництво Польщі довгий час надавало підтримку українській військовій еміграції, навіть, незважаючи на неприємні наслідки для себе, через порушення домовленостей з більшовицькою Росією. Хоча зрозуміло, що передусім вони переслідували свої національні інтереси. І коли виникала щодо них загроза, свої союзницькі зобов'язання не поспішали виконувати, а то й ігнорували. Свідченням цього є поведінка поляків під час підготовки Другого Зимового походу. Вона проаналізована у низці праць вітчизняних дослідників. Так, В. Савченко, констатуючи, що поляки гальмували початок походу наприкінці літа 1921 р., зазначає, що «Польщі не потрібна була широка акція, яка могла б, спровокувати війну з Радянською Росією. Достатньо було промацати червоний тил, посіяти хаос і розорити прикордонну інфраструктуру» [Савченко, 2006 : 398]. Цю ж думку обстоюють й інші дослідники. «Польське керівництво, – наголошує С. Литвин, – фактично відмежувалось від відкритої підтримки українських повстанців на своїй території, боячись спричинити цим нову польсько-радянську війну. Відділи Тютюнника були забезпечені зброєю і набоями лише на 50 відсотків. Украй не вистачало одягу і взуття» [Литвин, 2011 : 19]. Сама зброя, надана поляками також була не кращого ґатунку, пише А. Куций. «Кріси були поржавілі, деякі без замків, мало які мали ремені – частина була зі шнурками, а частина і шнурків не мала, і треба було їх нести на руках, – цитує дослідник спогади учасника Другого Зимового походу сотника О. Шпилинського. [Куций, 2014 : 131].

Дослідники, які аналізували зовнішньополітичну стратегію Румунії у 20-ті рр. ХХ ст., зокрема і в період перебування на її території інтернованих українських військовиків, дійшли висновку, що ця стратегія носила експансіоністський характер. Вона виникла, зазначає, зокрема, В. Кройтор, з концепції «Великої Румунії» й полягала «в обґрунтуванні територіальних претензій на суміжні, в тому числі й українські землі Буковини й Бессарабії...» [Кройтор, 2007 : 18]. Проаналізувавши зовнішні пріоритети основних політичних партій Румунії – національно-ліберальної, цараністської та консервативно-демократичної, дослідник зробив висновок про те, що жодна з них не рахувалася з національними інтересами нерумунського населення [Кройтор, 2007 : 8]. «Цілі Румунської держави й українського національного руху, що прагнув до об'єднання всіх українських земель в єдину державу, не збігалися» [Кройтор, 2007 : 18]. На жаль, автор не конкретизував взаємини політичного керівництва Румунії з екзильним урядом УНР і його військовими формуваннями.

Певну інформацію щодо ставлення урядових структур Румунії до інтернованого українського війська на її території ми знаходимо у документах, наведених у праці В. Власенка «Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919–1923 рр.)». Так, у листі голови цієї місії К. Мацієвича та шефа її військової секції – генерала С. Дельвіга – до МЗС УНР від 8 лютого 1922 р. з приводу фінансування організації ген. Гулого зазначалося, що ця організація ніколи не користувалася особливим довір'ям і допомогою румунських урядових інституцій. Після переговорів з більшовиками, йдеться у листі, ставлення румунських урядових кіл до Місії змінилось не в кращу сторону, відповідно і «умови праці організації ген. Гулого значно погіршали» [Власенко, 2008а : 145].

Певну інформацію щодо політики румунської влади по відношенню до інтернованих українських вояків містять й деякі інші праці В. Власенка, зокрема стаття «Третя хвиля міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії», що вийшла у 2014 р. У ній зазначається, що румунська влада прихильно ставилася до інтернованих українських вояків, адже бачила в них можливість сконцентрувати потенційну військову силу на кордоні з Україною [Власенко, 2014b : 105].

Серед останніх праць, присвячених досліджуваній темі, варто виділити статті І. Срібняка, який продовжив поглиблено вивчати історію української військової еміграції. Одна з них – «Українці в Бессарабії та Румунії, 1921–1923 рр.». Із залученням нових архівних документів дослідник довів, що румунська влада після поразки Листопадового рейду 1921 р., а також під впливом дипломатичних демаршів більшовицької влади, відмовилась «від прихованої підтримки антибільшовицьких акцій, що здійснювались частиною вояків-українців з теренів Бессарабії». Крім того, щоб мінімізувати можливість більшовицьких спецслужб отримувати інформацію про інтернованих українських вояків, «румунська влада почала «віддаляти» їх від державного кордону, приміщуючи в таборах в центральній та західній частинах Румунії» [Срібняк, 2017b : 133]. До того ж, маючи на меті взагалі позбутися інтернованих на своїй території, румунські органи влади, поступово скасовували всі обмеження на вихід вояків з табору «Фегераш», всіляко заохочували вояків влаштуватися на постійну роботу в Бессарабії та Румунії. Зрештою у вересні 1923 р. табір українських інтернованих у «Фагараші» остаточно зліквідовано [Срібняк, 2017b : 132].

Ще одна стаття І. Срібняка, написана у співавторстві з Я. Попенком, – «Діяльність військового відділу Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, 1920 р. (за матеріалами САУ)» (2019 р.). Дослідники на підставі нових документів, що зберігались у Центральному військовому архіві Польщі, всебічно проаналізували цю малодосліджену тему. Водночас через призму її розгляду вони певною мірою торкнулись й питання про причини підтримки Румунією інтернованих українських вояків на своїй території. Зокрема, у публікації зазначається, що «спільність вищого державного інтересу двох країн, що полягав у послідовному протистоянні радянській Росії, обумовлювала кооперацію їх зусиль в антибільшовицькій військово-агентурній діяльності протягом 1920–1921 рр. Усвідомлення потенційної загрози Москві, яка тільки номінально погодилась з приєднанням Румунією Бессарабії, об'єктивно підштовхувало Бухарест до розігрування «української карти». Це, зокрема, виявлялось в утримуванні румунською владою таборів інтернованих вояків армії УНР, а також у залученні окремих українських старшин на румунську військову службу» [Срібняк, 2019 : 173–174].

Варто зазначити, що вітчизняні науковці доповідають результати своїх наукових пошуків, зокрема і з досліджуваної у статті теми, й на міжнародних конференціях. Одна з них – Міжнародна наукова конференція з нагоди 100-річчя встановлення польсько-українських дипломатичних відносин, що відбулась у вересні 2019 р. у Києві. Серед вітчизняних дослідників із змістовними доповідями виступили І. Срібняк, І. Матяш, Н. і О. Рубльови, А. Руккас. Зокрема, І. Срібняк, спираючись на нові документи, віднайдені в архівах України та Польщі, поглибив наші знання про обставини перебування інтернованих вояків-українців у Каліші, подробиці відвідин табору очільником Польщі Ю. Пілсудським у травні 1921 р. Важливою є інформація про прохання Ю. Пілсудського не розголошувати факт його перебування у таборі [Срібняк, 2019 : 116]. Це свідчило, на наш погляд, не лише про його небажання знову наразитися на критику радянського керівництва, а й на серйозну внутрішньополітичну боротьбу всередині самого польського політикуму того часу.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що вітчизняні історики, спираючись на оновлену джерельну базу, застосовуючи широку палітру загальнонаукових та спеціальних методів, значно просунулись у дослідженні окресленої у статті проблеми. Була відкинута більшовицька, заснована на класовому принципі оцінки історичних подій, парадигма спрямованості політики Польщі та Румунії по відношенню до інтернованих українських вояків, усунуті недоліки української зарубіжної історіографії, зокрема, її слабка джерельна основа, мемуарний відтінок багатьох публікацій. Зроблено об'єктивний висновок щодо змісту політики польського та румунського керівництва щодо інтернованої Армії УНР – її використання для

забезпечення власних національних інтересів, охарактеризовано чинники, які впливали на коливання цієї політики.

Водночас історіографічний аналіз показав, що попри значне просування у дослідженні цієї теми, особливо у 1990-ті роки, в останнє двадцятиріччя вітчизняні історики певною мірою знизили увагу до її вивчення. Зменшилась кількість дослідників таборової проблематики, почали з'являтися праці, позначені відсутністю наукової новизни, неодноразовим переповіданням у різних варіаціях сюжетів та висновків, наведених та зроблених іншими дослідниками ще у 90-ті рр. ХХ ст. Низка аспектів цієї проблеми не стала предметом глибокого наукового аналізу, опинившись по суті на периферії дослідницького інтересу. Серед них – вплив внутрішньополітичної боротьби у Польщі та Румунії на ставлення цих держав щодо українських інтернованих вояків, економічні витрати урядів обох країн на утримання таборів для інтернованих, перспективи їх повернення, ставлення місцевого населення, релігійних кіл Польщі та Румунії до перебування інтернованих українських вояків на їх території тощо. Зазначені аспекти потребують подальшого вивчення та наукової інтерпретації, що свідчить про відсутність підстав вважати стан наукової розробленості, окресленої у статті проблеми, достатнім. Зробити це можна лише шляхом активної науково-дослідної роботи як у вітчизняних, так і польських та румунських архівах, де і до сьогодні зберігається велика кількість архівних документів, яких ще не торкалася рука дослідника. Варто погодитись з думкою одного з найбільш активних і послідовних науковців таборової проблематики – І. Срібняка, який зазначає, що «тільки максимально повне залучення архівних матеріалів створюватиме можливість для об'єктивного і повного розкриття обставин таборового періоду існування інтернованих Військ УНР у Польщі, а крім цього – це об'єктивно сприятиме зменшенню того дев'ятого валу переспівів у статтях низки молодих українських істориків, яких допоки що не має підстав називати не тільки дослідниками, а навіть популяризаторами таборової тематики» [Срібняк, 2019 : 210].

Подяка. Висловлюю щире вдячність працівникам бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Виздрик, В. С. & Пехів, В. Б.** (2018). Інтерновані частини армії УНР у таборах на території Польщі. *Військово-науковий вісник*, 29, С. 90–100.
- Віднянський, С. В.** (2003) Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*, 2, С. 39–55.
- Власенко, В. М.** (2008а). Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919–1923 рр.). *Памятки: археографічний щорічник*, 8, С. 129–160.
- Власенко, В. Н.** (2014b). Третья волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии. *Русин*, 4(38), 99–114.
- Гетьманчук, М.** (2004). *Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр.: автореферат дисертації доктора історичних наук: 07.00.02.* Львів: Б.в., 34 с.
- Гудь, Б., & Голубко, В.** (1997). *Нелегка дорога до порозуміння: До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.* Львів: Українські технології, 67 с.
- Держалюк, М. С.** (1998). *Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр.* Київ: Оріяни, 240 с.
- Дмітрієва, Я. А.** (2015). Проблема інтернованих вояків УНР: стан наукової розробки теми в сучасній українській історіографії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 44(2), С. 200–203.
- Калакура, Я.** (2012). Зарубіжний світ як предмет дослідження новітньої української історіографії. *Український історичний журнал*, 5, С. 120–134
- Кройтор, В. К.** (2007). *Українське питання в політиці Румунії (1918–1927 рр.): автореферат дисертації кандидата історичних наук: 07.00.02.* Одеса: Б.в. 20 с.
- Куций, А. Ф.** (2014). Полковник Р. Сушко – учасник Другого Зимового походу 1921 року. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Держава та армія, 784, С. 128–135.
- Литвин, С.** (2011). Воєнно-політичні обставини Другого Зимового походу Армії УНР. *Воєнна історія*, 5 (59), С. 7–23.
- Павленко, М. І.** (1999). *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.).* Київ, 1999. 352 с.

- Рубльова, Н. С., Рубльов, О. С. (Упорядн.) (2012). *Україна – Польща 1920–1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 624 с.
- Савченко, В. (2006). *Дванадцять воїн за Україну*. Харків: Фолио, 415 с.
- Симоненко, Р. (1992). *Вічноживі гілки України: Північна Буковина й Північна Бессарабія*. Київ: Ін-т історії України АН України, 121 с.
- Срібняк, І. В., & Попенко, Я. В. (2019). Діяльність військового відділу Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, 1920 р. (за матеріалами САУ). *Русин*, 57, С. 157–178.
- Срібняк, І. В. (2000а). *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність*. Київ, 324 с.
- Срібняк, І. В. (2017b). Українці в Бессарабії та Румунії, 1921–1923 рр. (таборове та позатаборове повсякдення інтернованих вояків Армії УНР). *Русин*, 3(49), С. 122–136.
- Срібняк, І. (2019с). Інтернована армія УНР в Польщі (1921–1924 рр.): «блиск і злидні» історіографічного доробку польських та українських істориків за останню чверть століття. Ред. І. Срібняк. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Monografia zbiorowa* (с. 200–212). Warszawa-Toruń.
- Срібняк, І. (2019d). Каліш – центр громадсько-політичного життя українських комбатантів у Польщі (перша половина 1920-х рр.): за матеріалами нових розшуків у польських та українських архівосховищах (І. Матяш, Ред.). *Україна і Польща: Шляхами міждержавних взаємин*, 108–126.
- Таравська, Я. (2019). Українська військова еміграція в Чехословаччині, Румунії та балканських країнах (1921–1939 рр.): історіографічний нарис. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość* (с. 229–233). Warszawa-Toruń.
- Троцинський, В. П. (1994). *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*. Київ: Інтел, 259 с.
- Троцинський, В. П. (кер.). (2003). *Політична історія України. ХХ століття: у 6 т. Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940)*. Київ: Генеза, 717 с.

Николай Стопчак

Винницький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університета
доктор історических наук, професор (Україна)

Политика Польши и Румынии относительно интернированной Армии УНР (1921–1924): современная отечественная историография

Аннотация. Целью статьи является комплексный анализ историографического наследия современных украинских историков, касающийся политики руководства Польши и Румынии относительно интернированной в лагерях этих стран Армии Украинской Народной Республики. **Методологическую основу** исследования составляют принципы историзма, объективности, системности. При решении поставленных задач использованы общенаучные и специальные методы исследования: историографического анализа и синтеза, обобщения, количественный, историко-сравнительный, хронологический, ретроспективный и др. **Научная новизна** работы заключается в комплексном анализе состояния изучения в современной отечественной историографии политики руководства Польши и Румынии на протяжении 1921–1924 гг. по отношению к интернированной Армии УНР, выяснены концептуальные подходы и приемы, которые использовались современными отечественными специалистами с целью научной реконструкции этой политики. **Выводы.** Анализ историографического наследия современных украинских историков показал, что они добились значительного прогресса в изучении исследуемой темы. Получив доступ к ранее закрытым архивным материалам, как отечественным, так и зарубежным, наладили сотрудничество с зарубежными специалистами-историками, ученые независимой Украины отбросили ненаучные, идеологически заангажированные подходы и выводы советской историографии о политике польского и румынского руководства относительно интернированной Армии УНР. Были устранены недостатки украинской зарубежной историографии по данной проблеме, которые заключались в наличии ряда неточностей, слабой источниковой базе, что приводило к искажению исторических реалий. Отечественные историки четко показали, что осуществляемая правительствами Польши и Румынии политика по отношению к интернированной в лагерях этих стран Армии УНР была направлена на обеспечение собственных национальных интересов. Она видоизменялась в зависимости от состояния взаимоотношений со своим агрессивным северным соседом – большевистской Россией. Значительное влияние на направленность

этої політики оказывала позиція государств Антанты – победительницы в Первой мировой войне, которые видели в Армии УНР силу, способную противодействовать экспансионистским устремлениям большевистской России. Вместе с тем, невзирая на значительное продвижение в исследовании данной темы, особенно в 1990-ые годы – в начале XXI ст., за последнее двадцатилетие отечественные историки в определенной мере ослабили внимание к ее изучению. Между тем, ряд аспектов этой проблемы нуждается в дальнейшем изучении и анализе.

Ключевые слова: правительства Польши и Румынии, современная отечественная историография, историографический процесс, интернированная Армия УНР, украинская военная эмиграция.

Mykola V. Stopchak

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics
Dr (History), Professor (Ukraine)

The Policy of Poland and Romania Concerning Interned Army of the Ukrainian People's Republic (1921–1924s): Modern Domestic Historiography

Abstract. *The article focuses on a comprehensive analysis of the historiographical achievements of modern Ukrainian historians on the policy of the leadership of Poland and Romania regarding the interned in the camps of these countries, the Army of the Ukrainian People's Republic. The methodological basis of the study comprises the principles of historicism, objectivity and systematics. General scientific and special research methods were used in solving the set tasks: historiographical analysis and synthesis of knowledge development, generalization, quantitative, historical-comparative, chronological, retrospective, etc. The scientific novelty of the work lies in a comprehensive analysis of the state of study in modern domestic historiography of the policy of the leadership of Poland and Romania during 1921-1924s concerning interned Army of the UPR. Conclusions.* *The analysis of the historiographical achievements of modern Ukrainian historians proved they have made significant progress in studying the scientific field. Having gained access to previously closed domestic and foreign archival materials, scholars of independent Ukraine cooperated with foreign historians and rejected unscientific, ideologically biased approaches and conclusions of Soviet historiography regarding the policy of the Polish and Romanian leadership towards the interned army. The shortcomings of Ukrainian foreign historiography on this problem, which consisted of a number of inaccuracies and a weak source base, were eliminated, which led to the distortion of historical realities. Domestic historians have clearly shown that the policy pursued by the governments of Poland and Romania regarding the internment of the UPR Army in the camps of these countries was aimed at ensuring their own national interests. It varied depending on the state of relations with its aggressive northern neighbor – Bolshevik Russia. The orientation of this policy was significantly influenced by the position of the Entente states, the victors of the First World War/ They viewed the UPR Army as a force capable of counteracting the expansionist aspirations of Bolshevik Russia. At the same time, despite significant progress in the study of this topic, especially in the 1990s – early XXI century, in the last twenty years, domestic historians didn't pay enough attention to its study. A number of aspects of this problem remain unexplored and require further scientific analysis.*

Key words: governments of Poland and Romania, modern domestic historiography, historiographical process, interned Army of the Ukrainian People's Republic, Ukrainian military emigration.

References:

- Derzhaliuk, M. S.** (1998). *Mizhnarodne stanovyshe Ukrainy ta yii vyzvolna borotba u 1917–1922 rr.* [International position of Ukraine and her liberation fight in 1917–1922]. Kyiv: Oriiany, 240 p. [in Ukrainian].
- Dmitriieva, Ya. A.** (2015). Problema internovanykh voiakiv UNR: stan naukovoї rozrobky temy v suchasniї ukrainiї istoriografii [Problem of internee warriors of UHP: the state of scientific development of theme in modern Ukrainian historiography]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of historical faculty of the Zaporizhzhya national university*, 44(2), 200–203. [in Ukrainian].
- Hetmanchuk, M. P.** (2004). *Ukrainske pytannia v radiansko-polskykh vidnosynakh 1920 – 1939 rr.* [The Ukrainian question in Soviet-Polish relations in 1920–1939] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Lviv. [in Ukrainian].
- Hud, B., & Holubko, V.** (1997). *Nelehka doroha do porozuminnia: Do pytannia henezy ukraїnsko-polskoho viiskovo-politychnoho spivrobitnytstva 1917 – 1921 rr.* [Heavy road to understanding: To the

- question of genesis of українсько-польського military-political collaboration 1917 – 1921]. Lviv: Ukrainski tekhnolohii, 67 p. [in Ukrainian].
- Kroitor, V. K.** (2007). *Ukrainske pytannia v politytsi Rumunii (1918 – 1927 rr.)* [Ukrainian question in politics of Romania (1918 – 1927) (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa. [in Ukrainian].
- Kutsyi, A. F.** (2014). Polkovnyk R. Sushko – uchasnyk Druhoho Zymovoho pokhodu 1921 roku [Colonel R. Sushko was a participant in the Second Winter Campaign of 1921]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. Serii: *Derzhava ta armii – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. Series: *State and Army*, 784, 128–135. [in Ukrainian].
- Lytvyn, S.** (2011). Voienno-politychni obstavyny Druhoho Zymovoho pokhodu Armii UNR [Military and political circumstances of the Second Winter Campaign of the UNR Army]. *Voienna istoriia – Military History*, 5 (59), 7–23 [in Ukrainian].
- Pavlenko, M. I.** (1999). *Ukrainski viiskovopoloneni y internovani u taborakh Polshchi, Chekhoslovachchyny ta Rumunii: stavlennia vlady i umovy perebuvannia (1919 – 1924 rr.)* [Ukrainian prisoners of war and internment in the camps of Poland, Czechoslovakia and Romania: power relations and conditions of stay (1919 – 1924)]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 352 s. [in Ukrainian].
- Rublova, N. S., Rublov, O. S.** (Comps.). (2012). *Ukraina – Polshcha 1920 – 1939 rr. : Z istorii dyplomatychnykh vidnosyn USSR z Druhoiu Richchiu Pospolytoi: Dokumenty i materialy* [Ukraine – Poland 1920 – 1939 pp. : From the history of diplomatic relations of the USSR with the Second Polish-Lithuanian Commonwealth: Documents and materials]. Kyiv: DUKh I LITERA, 624 p. [in Ukrainian].
- Savchenko, V.** (2006). *Dvenadtsat voyn za Ukrainu. [Twelve wars for Ukraine]* Harkov: Folio, 415 p. [in Russian].
- Symonenko, R.** (1992). *Vichnozhyvi hilky Ukrainy: Pivnichna Bukovyna y Pivnichna Bessarabiia* [Eternal branches of Ukraine: Northern Bukovina and Northern Bessarabia]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy AN Ukrainy, 121 p. [in Ukrainian].
- Sribniak, I. V., & Popenko, Ya. V.** (2019). Diialnist viiskovoho viddilu Nadzvychnoi dyplomatychnoi misii UNR u Rumunii, 1920 r. (za materialamy CAW) [Activities of the military department of the Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR in Romania, 1920 (according to CAW)]. *Rusyn – Rusyn*, 57, 157–178. [in Ukrainian].
- Sribniak, I. V.** (2000a). *Ukrainci na chuzhyni. Poloneni ta internovani voiaky-ukrainci v krainakh Tsentralnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy: stanovyshe, orhanizatsiia, kulturno-prosvitnytska diialnis* [Ukrainians abroad. Captive and interned Ukrainian soldiers in the countries of Central and South-Eastern Europe: position, organization, cultural and educational activities]. Kyiv, 324 p. [in Ukrainian].
- Sribniak, I. V.** (2017b). *Ukrainci v Bessarabii ta Rumunii, 1921 – 1923 rr. (taborove ta pozataborove povsiakdennia internovanykh voiakiv Armii UNR)* [Ukrainians in Bessarabia and Romania, 1921 – 1923 (Camp and non-camp everyday life of interned soldiers of the UNR Army)] *Rusyn – Rusyn*, 3(49), 122–136. [in Ukrainian].
- Sribniak, I.** (2019c). Internovana armii UNR v Polshchi (1921–1924 rr.): «blysk i zlydni» istoriohrafichnoho dorobku polskykh ta ukrainskykh istorykiv za ostanniu chvert stolittia [The interned army of the Ukrainian People's Republic in Poland (1921–1924): «brilliance and poverty» of the historiographical work of Polish and Ukrainian historians for the last quarter of a century]. (I. Sribniak, Ed). *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość. Monografia zbiorowa* (pp. 200–212). Warszawa-Toruń. [in Ukrainian].
- Sribniak, I.** (2019d). Kalisz – tsentr hromadsko-politychnoho zhyttia ukrainskykh kombatantiv u Polshchi (persha polovyna 1920-kh rr.): za materialamy novykh rozshukiv u polskykh ta ukrainskykh arkhivoskhovyschakh [Kalisz – the center of socio-political life of Ukrainian combatants in Poland (first half of the 1920s): according to new research in Polish and Ukrainian archives] (I. Matiash, Ed.). *Ukraina i Polshcha: Shliakhamy mizhderzhavnykh vzaiemyn – Ukraine and Poland: Through interstate relations*, 108–126. [in Ukrainian].
- Taravska, Ya.** (2019). *Ukrainska viiskova emihratsiia v Chekhoslovachchyni, Rumunii ta balkanskykh krainakh (1921–1939): istoriohrafichnyi narys* [Ukrainian military emigration to Czechoslovakia, Romania and the Balkans (1921–1939): a historiographical essay] (I. Sribniak, Ed). *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość. Monografia zbiorowa* (pp. 200–212). Warszawa-Toruń. [in Ukrainian].
- Troshchynskyi, V. P.** (1994). *Mizhvoienna ukrainska emihratsiia v Yevropi yak istorychne i sotsialno-politychne yavyshe* [Interwar Ukrainian emigration to Europe as a historical and socio-political phenomenon]. Kyiv: Intel, 259 p. [in Ukrainian].
- Troshchynskyi, V. P.** (Ed). (2003). *Politychna istoriia Ukrainy. XX stolittia: u 6 t. / T. 5: Ukrainci za mezhamy URSR (1918–1940)* [Political history of Ukraine. XX stolittia: u 6 t. / Vol. 5: Ukrainians for the USSR (1918–1940)]. Kyiv: Heneza, 717 p. [in Ukrainian].

Vyzdryk, V. S. & Pekhiv, V. B. (2018). Internovani chastyny armii UNR u taborakh na terytorii Polshchi [Interned units of the UNR army in camps in Poland]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military Scientific Bulletin*, 29, 90–100. [in Ukrainian].

Vidnianskyi, S. V. (2003). Ukrainske pytannia v mizhvoienii Polshchi: osnovni problemy y napriamky naukovykh doslidzhen u suchasni vitchyzniani istorichnoi nauki [The Ukrainian question in interwar Poland: main problems and directions of scientific researches in modern domestic historical science]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 39–55. [in Ukrainian].

Vlasenko, V. M. (2008a). Dokumenty i materialy Nadzvychainoi diplomatichnoi misii UNR V Rumunii (1919 – 1923 rr.) [Documents and materials of the Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Romania (1919 – 1923)] / *Pamiatky: arkhografichnyi shchorichnyk – Sights: archeographic yearbook*, 8, 129–160. [in Ukrainian].

Vlasenko, V. N. (2014b). Tretia volna mezhvoennoi ukraynskoi polytycheskoï emyhratsyy v Rumynyy [The third wave of interwar Ukrainian political emigration to Romania]. *Rusin – Rusin*, 4(38), 99–114. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 03.01.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 08.02.2021 р.